

Marko Niemelä

ROVANIEMEN TANSSIVAT MARKKINAT 1881–1930

Vuonna 1951 valmistunut, Jorma Nortimon ohjaama ja Reino Helismaan käsikirjoittama elokuva *Rovaniemen markkinoilla* on vaikuttanut suuresti niihin mielikuviin, joita suomalaisilla on Lapista ja Rovaniemestä sekä kaupungin markkinoista. Sisällöltään elokuva ei juuri kuitenkaan vastaa markkinoiden tai Rovaniemen historiallista todellisuutta, vaan se on fiktiivisenä kertomuksena eräänlainen representatiivinen kokonaisuus tekijöidensä mielikuvista. Elokuvasa useana versiona soiva Reino Helismaan sanoittama, Toivo Kärjen säveltämä ja alun perin Kauko Käyhkön levyttämä laulu *Rovaniemen markkinoilla* on varmasti kaikille suomalaisille tuttu. Rovaniemeläinen maanviljelijä Kalle Ylipulli muistelee vuonna 1961:

Menimähän mekki kakarat kattomhan sitä hulinaa. Siivot net oikiasthan olit sen ajan markkinat. Ei sielä näkyne juopunheja niin paljon ku myöhemillä markkinoilla on ollu. Net 'hellumarei' laulut Rovaniemen markkinoista, joita nykyajan ratiokki ovat renkut-tanhet, net on saatu myöhemän ajan markkinoista ja nekki ovat kovasti liioiteltuja ja valhellisiaki. Silloin varmasti tulthin markkinoille oikian asian takia, eikä vain huvittelemhan. (Ylipulli 1961: 24–25.)

Huvittelun ja kaupanteon vastakkainasettelu ovat vanhaa perua markkinoista puhuttaessa. Millaisista asennoitumisesta, ajattelun ja tuntemisen tavoista asettelu kertoo? Artikkelini käsittelee Rovaniemen markkinoiden huvielämää vuosina 1881–1930, erityisesti sen keskeisintä ilmenemismuotoa markkinatansseja sekä sen taustalla vaikuttavaa markkinamentaaliteettiä - jolla en tässä yhteydessä tarkoita kaupalliseen voitontavoitteluun tähtäävää ajattelutapaa. Markkinamentaaliteetin vastavoimana toimi kansanvalistushenkinen rajoittamisen mentaliteetti. Mentaliteetilla tarkoitan käyttäytymistä ohjaavaa kollektiivista ja esitietoista ajattelun ja tuntemisen kokonaisuutta tiettyssä historiallisessa kontekstissa tarkasteltuna. Kun mentaliteettiä tutkitaan historiallisena, ajan ja paikan muokkaamana mielellisenä rakennelmana, on kyse mentaliteettihistoriasta (Niemelä 1999: 21).

Markkinamentaaliteetti kumpusi osin karnevalistisesta valistusvastaisuudesta ja kulttuurisesti säädeltyjen rajojen sekä konkreettisesti säädettyjen rajoitusten ylittämistä. Populaarikulttuurin kyllästävät markkinat tarjosivat siihen oivan mahdollisuuden. 1900-luvun taitteessa populaarimusiikki alkoi muotoutua lähes kaikkialla Euroopassa, myös Rovaniemellä. Suomalaisessa musiikintutkimuksessa ilmiöstä

puhutaan kansanmusiikin historian suurimpana murroksena (ks. esim. Laitinen 2003: 7). Markkinoiden suuret ihmisjoukot ja kollektiiviset, usein maksulliset huvit olivat Rovaniemen alkuperäistä populaarikulttuuria, merkittävä mentaalinen erottaja vanhan ja uuden välillä: suurten yhteiskunnallisten muutoksen paineessa perinteen ja modernin välistä mentaalista jännitettä purettiin Rovaniemellä nimenomaan huvittelemalla, erityisesti tanssimalla. Parhaiten tämä onnistui markkinoiden aikaan, joita järjestettiin kolme kertaa vuodessa: helmikuussa varsinaiset markkinat, juhannusmarkkinat ja syksyllä mikkelinmarkkinat (Enbuske 1990: 123). Tässä artikkelissa keskityn rajauksellisista syistä pelkästään helmikuun markkinoihin.

Tutkimuskirjallinen päälähteeni on Jouko Heinosen vuonna 1984 julkaisema historian tieteenalaa edustava kokonaisuus *Rovaniemen markkinat* (1984). Käytän teosta eräänlaisena avaimena myös laajempiin lähdekokonaisuuksiin, kuten Heinosen itsensä suorittamiin haastatteluihin¹. Markkinoiden huvielämää, erityisesti markkinatansseja käsittelevät kohdat olen pääasiassa tarkistanut ja tutkinut suoraan saavutettavissa ja tallessa olevista primäärlähteistä. Näitä ovat lähinnä olleet Pohjois-Suomessa ilmestyneet sanomalehdet. Tarkoitukseni on tarkastella rovaniemeläistä markkinaperinnettä uudesta, vaihtoehtoisesta näkökulmasta. Työni ei edusta systemaattiseen alkuperäislähteiden tulkintaan perustuvaa historiantutkimista, vaan enemmänkin kulttuurintutkimuksellista analyysia jo olemassa olevasta kirjallisuus- lähdepohjasta. Heinonen on lähinnä kirjannut kronologisesti huvitapahtumia, mutta minkäänlaista varsinaista kulttuurianalyysia hän ei ole tehnyt. Rovaniemen markkinoita ei kulttuurianalyysissä mielessä ole tutkinut aiemmin kukaan. Heinosen tutkimusnäkökulman ollessa luonteeltaan deskriptiivinen, on omani puolestaan etnomusikologinen. Heinonen on tarkastellut esipuheensa mukaan markkinoita historian, kansatieteen ja osin maantieteen keinoin (Heinonen 1984: 14–17). Itse sen sijaan nojaudun etnomusikologialle ominaiseen kontekstialisoinnin paradigmaan.

Mentaliteettihistorian rooli tulee puolestaan esille niin ikään (historiallisen) kontekstin rakentamisessa, mutta myös tutkimustehtävän formuloimisessa, näkökulman valitsemisessa ja lähteiden tulkittamisessa. Lähteet eivät kerro mentaliteetista mitään, sen sijaan ne voidaan selittää olettamalla ja identifioimalla jokin mentaliteetti. Etnomusikologiaan tämä linkittyy tutkimuksellisenä tavoitteena: mentaliteettihistoriassa tutkitaan inhimillisen ajattelun ja toiminnan muutoksia. Kun olemme ymmärtäneet ihmisen mentaliteetin, ymmärrämme hänen ajatteluaan ja toimintaa (Hyrkkänen 2002: 73). Ajallisesti artikkelini käsittää noin viidenkymmenen vuoden ajanjakson markkinoiden perustamisesta (1881) siihen pisteeseen, jolloin markkinat siirtyivät

¹ Alkuperäinen tarkoitukseni oli analysoida Jouko Heinosen Rovaniemen markkinoita koskevia haastatteluita vuodelta 1971, joita oli yhteensä 35. Lisäksi olisin analysoinut Rovaniemen kaupungin kulttuurilautakunnan vuonna 1971 järjestämän keruukilpailun tuloksia. Molemmat arkistokokonaisuudet ovat toistaiseksi kadoksissa.

taloudellisen merkityksen supistuessa Maantiekadulta (keskustasta, nykyiseltä Valta- kadulta) suorakaiteen muotoiselle torialueelle vuonna 1930.

Rovaniemen markkinoiden historiaa

Suomalaisen musiikin tärkeä taitekohta institutionaalisessa mielessä oli vuosi 1882. Silloin maahamme syntyi kolme edelleen toimivaa, omalla alallaan keskeistä instituutiota: Helsingin kaupunginorkesteri, Sibelius-Akatemia ja mieskuoro Ylioppilaskunnan laulajat. Tämä on tietenkin puhtaasti pääkaupunkikeskeinen, ja osaksi myös korkeakulttuurinen näkökulma. Vuotta aikaisemmin Pohjois-Suomessa, täysin erilaisessa kulttuuriympäristössä oli syntynyt aivan toisentyyppinen instituutio, jonka merkitys populaarikulttuurin leviämislle maamme pohjoisimpiin kolkkiin oli erittäin ratkaiseva: helmikuussa 1881 Rovaniemellä pidettiin ensimmäiset markkinat markkinatansseineen.

Voidaan sanoa, että koko yhteiskunnallinen infrastruktuuri muotoutui Suomessa palvelemaan kohentuvaan talouselämään. Erityisen merkittävä vuosikymmen modernisaatiovaiheessa oli 1870-luku, joka päättyi elinkeinovapauden toteuttamiseen. Tuolloin kaikki yhteiskunnalliset tasot lähtivät liikkeelle, eräänä merkittävänä piirteenään kansallisen kulttuuriprofiilin muotoutuminen. Teollistuminen, kaupungistuminen ja elintason nousu yhdessä kulttuurisen heräämisen kanssa korotti myös vaatimuksia uudentyypiselle ajanvietteelle, populaarikulttuurille.

Rovaniemi oli muuttunut pitäjämästä kunnaksi vuonna 1867. Voimakkaan kasvun siivittämänä 1870-luvusta tuli myös Rovaniemellä selkeä taitekohta. Metsäteollisuuden nousun (puun arvonnousu), karjatalouden kasvun, kaupan ja liike-elämän kehittymisen myötä Rovaniemelle alkoi virrata työväkeä muualta Suomesta. Samalla seudun tilalliset ja tilattomat saivat uusia ansiomahdollisuuksia. Rovaniemen nopea kasvu vauhditti yhteiskuntarakenteen monipuolistumista, piti asumis- ja elinolojen parantumisessa syntyvyyden korkealla ja kuolleisuuden suhteellisen matalana (Enbuske 1990: 87.) Merkittävimmäksi elinkeinoksi muodostui metsäteollisuus, joka synnytti myös Lappiin jätkä- ja savottakulttuurin lähes sadaksi vuodeksi. Rovaniemeläiset mieltävät itse tämän rillumarei-kulttuurin edelleen omakseen (ks. esim. Rovaniemen kaupungin kulttuuripääkaupunkihakemus *Kahdeksan vuodenaikaa*, (2006)).

Tukkitöiden ja savottajätkien lisäksi itse Rovaniemi tunnettiin pian kaikkialla. Rovaniemen kirkonkylästä muodostui Lapin taloudellinen, liikenteellinen ja kulttuurinen keskus. Murroksen aika kulmineoiti markkinoiden perustamiseen vuonna 1881 ja huipentui vuonna 1909 rautatien valmistumiseen (Enbuske 1990: 87). Markkinoiden järjestäminen oli ollut esillä ennen perustamispäätöstä jo vuosikymmeniä, mutta kaikki aiemmat perustamisyrietykset olivat tyrehtyneet siihen, että markkinoiden oli pelätty aiheuttavan epäjärjestystä ja siveettömyyttä (Enbuske 1990: 120). Tämä huoli

toistuu myöhemmin muun muassa paikallisten viime vuosisadan vaihteen pohjoisten sanomalehtien markkinakatsauksissa, joihin kirjattiin markkinoiden juopumus- ja väkivaltatapauksia. Tieto muiden markkinoiden järjestyshäiriöistä ruokki entisestään kontrolloivaa asennetta. 1800-luvun puolivälin jälkeen suomalaisten markkinoiden leimaa-antavaksi lieveilmiöksi muodostuivat erilaiset järjestyshäiriöt (ks. esim. Hirn 1997: 88).

Paikallisissa sanomalehdissä keskusteltiin vilkkaasti markkinoiden perustamisen tarpeellisuudesta. Lopulta ensimmäiset talvimarkkinat järjestettiin helmikuussa 1881, paikkana kirkonkylän läpi kulkeneen maantien varret. Kauppiaita tuli kaikkialta Suomesta, myös Pietarista ja Ruotsista. Tavara ja raha vaihtoivat omistajaansa niin hyvin, että markkinat vakiinnuttivat taloudellisen asemansa vuosikymmeniksi eteenpäin. Markkinoiden kasvaessa myös niiden maine kasvoi: jo 1880-luvun puolessavälissä puhuttiin Rovaniemen suurista ja kuuluisista markkinoista, joihin myöhemmin erityisesti junantulon (1909) jälkeen alettiin assosoida myös savottojen jätkät. Markkinoiksi alettiin myös kutsua merkittävien kirkkopyhien aikana kirkonkylään kokoontuneiden kaupustelijoiden ja juhlijoiden kokoontumisia. Näitä olivat syksyllä pidettävät mikkelinpäivän markkinat ja juhannusmarkkinat. (Enbuske 1990: 120–121.) Kuten aiemmin kirjoitin, tässä artikkelissa tarkastelen ainoastaan talvimarkkinoita.

Jouko Heinosen mukaan markkinat merkitsivät osallistujille ensisijaisesti konkreettista kaupankäyntiä, toissijaisesti huvittelua. Useimmat mielsivät markkinat vuoden tärkeimmäksi juhlaaksi, jopa kirkkojuhliin verrattavaksi tapahtumaksi (Heinonen 1984: 11). Markkinaväki pääsi viinan, tanssin ja kotiin ostettavien tavaroiden ansiosta tehokkaasti eroon rahoistaan. Viranomaisten markkinainstituutio on puolestaan aina ollut vain ja ainoastaan taloudellinen instituutio. Kaikkeen muuhun, esimerkiksi markkinoiden huvielämään on suhtauduttu rajoittavan kielteisesti. Heinosen mukaan markkinakauppiat itse kokivat markkinat vain kaupantekona, eivät koskaan laajempaa sosiaalisena tapahtumana. Rovaniemen markkinat olivatkin kauppiaille paikka ja tilaisuus, jossa ennen kaikkea ostettiin ja myytiin (Heinonen 1984: 10–11; 17.) Talvimarkkinoiden aikaan järjestettiin myös kokouksia, käytiin tapaamassa sukulaisia, hankittiin kihloja ja papintodistuksia, hoidettiin kirkollisia kuulutuksia ja verotusasioita sekä kaikkia muita tärkeäksi koettuja asioita (Heinonen 1979: 48). Tällä tavoin talvimarkkinat toimivat keskitetysti monien velvollisuudentäyhteisten muodollisuuksien näyttämönä.

Huvielämä

Rovaniemen markkinoita ei tule rajata pelkästään taloudelliseksi instituutioksi, vaikka taloudelliset tekijät olivatkin markkinoita kannattava voima aina 1930-luvulle asti. Huomattavalle osalle markkinäväestä huvitukset ja etnisesti kirjavan ihmisjoukon

läsnäolo eräänlaisena massasosiaalisena vetovoimana ovat olleet taatusti erittäin merkittävä ponnin osallistumiselle. Jo vuonna 1694 Turun raastuvanoikeudessa todettiin markkinahuveista, että "ne olivat nuorisolle sopivia juopottelemiseen sekä siitä johtuviin tappeluihin ja meluamiseen." (Heinonen 1979: 44.) Nimenomaan markkinahuvit ovat olleet myöhempien markkinamielikuvien lähteenä.

Hanna Snellman (1996: 35) toteaa Kemijoen uitto- ja metsätyöntekijöitä käsittelevässä kansatieteellisessä väitöskirjassaan, että kaunokirjallisuus, sanomalehtiartikkelit, elokuvat ja iskelmät ovat voimakkaasti vaikuttaneet metsä- ja uittotyöntekijöiden - eli jätkien - elämäntavasta muodostuneeseen mielikuvaan. Usein tämä mielikuva uusiutuu uitto- ja metsätyöntekijöiden omassa muistitiedossa (Snellman 1996: 35). Rovaniemen asema huvittelemisen historiallisena keskuspaikkana tulee erinomaisesti esiin tarkasteltaessa ns. jätkien huvittelukulttuuria 1920-luvun Rovaniemellä.

Metsä- ja uittotyöntekijöiden keskuudessa kerätyssä muistitietoaineistoissa Rovaniemi on paikkakunta, jossa pysähdyttiin sekä meno- että tulomatalla ns. ylämaihin eli Lapin pohjoisosiin. Rovaniemeä verrattiinkin uittotöissä käytettävään vastuupuomiin, jonka tehtävänä oli katkaista puutavaran kulku koko joen leveydeltä. Etelä-Suomesta tulevien uitto- ja metsätyöntekijöiden näkökulmasta Rovaniemi oli ennen kaikkea rajaportti Lappiin. Rovaniemelle asti pääsi junalla vuodesta 1909 alkaen, mutta helpohkon junamatkailun jälkeen oli turvaututtava vuodenajasta riippuen joko hiihtämiseen tai patikointiin. Jätکیلle 1920-luvun Rovaniemi oli paikka, jonne osa matkusti työttömyyskausien aikana loppoilemaan. Jätkien elämäntavat herättivät paikkakunnalla kuumia tunteita erityisesti kevät- ja juhannusmarkkinoiden aikaan. Loppo-aikaa saattoi kestää useita viikkoja uittotöitä odotellessa. Rovaniemestä on jäänyt jätkien mieleen Sahanperän sahtitorpat ja rovaniemeläiset prostituoidut. Muistitiedon mukaan oli tapana, että miehet kävivät prostituoidun luona vuorotellen, ja tavallisesti sekä asiakkaat että "palvelun tarjoaja" olivat humalassa. (Snellman 1990: 195–196.)

Rovaniemi oli raja, jossa ylitettiin etelästä katsoen kulttuurinen kynnyksen lappilaiseen maailmaan. Rovaniemen jälkeen kuljettiin ja työskenneltiin vailla uusimman teknologian suomaa logistisia etuja. Työntekijät olivat eristyksissä luonnon armoilla, sivistyksen tuolla puolen. Pohjoisesta päin tultaessa saavuttiin jälleen rajalle, mutta tällä kertaa luonnonolosuhteissa karaistuneina ja tilan- ja ajankäytön lakeihin kyllästyneinä. Savotoilla olivat alkoholinkäyttö ja kortinpelu kiellettyjä, eikä emäntiin saanut koskea – elettiin selibaatissa (Snellman 1996: 167; 173). Miehet kaipasivat viihdettä, huveja, viinaa ja naisia. Rovaniemellä loppo-aikaa vietettiin eräänlaisessa liminaalitallassa², joka ilmeni karnevalistisena käyttäytymisenä. Tästä oli kysymys myös markkinoiden huvielämässä: Rovaniemen markkinoilla ylitettiin konventionaa-

2 Liminaalitalla on antropologisen turismintutkimuksen käsitteitä, jolla kuvataan kulttuurisissa rajatilassa, välimailloissa olemista. Liminaalissa sosiaalinen struktuuri ja yhteiskunnan järjestyksenvalvojen aitaamat tabut menettävät väliaikaisesti merkityksensä. (Selänniemi 1999: 277.)

liset, arkisen normikäyttäytymisen rajat. Voidaan ajatella, että tämän rajalla olemisen tilan vastakohtina toimivat nimenomaan kaupankäynti ja huvielämä, kaupankäynnin samalla legimitoidessa huvittelun: raskaat työt, raskaat hovit.

Rovaniemen markkinoiden pääelementit olivat 1930-luvulle asti kauppa ja hovit, tärkeimpänä huvittelumuotoinaan viinanjuonti ja tanssi. Muita markkinahuveja olivat mm. karuselli eli hoijakka ("riettahan mylly"), elokuvaesitykset, sirkus erilaisine huviteltoineen, teatteri, voimisteluesitykset, arpajaiset, onnenpyörät, ruletit, kortinpeluu, eläinnäyttelyt ja ampuma- ja peliteltat sekä valokuvassa käynti. 1920-luvun lopulta lähtien myös tivolistä tuli keskeinen markkinahuvi. (Heinonen 1984: 213–214.) Markkinoille tultiin myös katsomaan saamelaisia, joihin suhtauduttiin nähtävyytenä. Esko Favenin vuonna 1972 valmistuneessa dokumentissa *Rovaniemen markkinat ennen ja nyt* todettiin, että "nykyisestä markkinakuvasta heitä saa lähes turhaan hakea."

Vuonna 1930 markkinatoiminta siirtyi kokonaan Maantienkadun varrelta uudelle paikalle, entiselle Yliruokasen talon pellolle sijoitetulle torille. Ilmeisesti siirto pilasi markkinatunnelman lopullisesti. Myös markkinoiden kaupallinen merkitys oli vähentynyt huomattavasti. (Enbuske 1990: 218.) Esko Favenin dokumentissa (1972) varttuneet, miespuoliset informantit pitävät lapsuutensa markkinoiden kaikkein mieleenpainuvimpina elämyksinä hoijakkaa, eksoottisia eläimiä ja anatomista veistonäyttelyä. Samaiset informantit moittivat "markkinaväen menettäneen markkinaväkiluonteen, kun ostointoa ei enää ole", myytävänäkin on ainoastaan "krääsää, nakkeja ja palloja".

Markkinoiden musiikki

Suomalaisen populaarimusiikin vaiheita tutkineen Sven Hirnin selvityksen mukaan varhaiset populaarimuusikot (tai heidän edeltäjänsä) liikkuvat ennen Krimin sotaa (1854–1856) Suomessa markkinakalenterin mukaan. Useampipäiväisillä markkinoilla raha ja tavarat vaihtoivat omistajaansa ja markkinaväkeä oli paljon liikkeellä. Lähes kaikki markkinoilla kiertävät viihdyttäjät, esiintyjät ja muusikot olivat ulkomaalaisia. He olivat useimmiten maasta toiseen kiertäviä, mutta varsin huomattava osa heistä toimi Suomessa vuosikautia, käytännössä vakinaisesti. Markkinoiden musiikista vastasivat moritaattilaulajat (bänkelsänger), posetiivarit ja harpunoittajat. Usein laulajat ja posetiivarit esiintyivät yhdessä. Tyypillistä oli, että moritaattilaulajat käyttivät tavallisesti romanttisten laulujen elävöittämiseksi kuvitettuja sarjakuvamaisia tauluja, joista laulun päätapahtumia osoitettiin kepeillä tarinan edetessä. Valitettavasti posetiivareiden käyttämistä sävelistä ei ole tietoja. Todennäköisesti ne olivat kansainvälisiä, jo posetiivitehtaalla viritettyjä kappaleita. Posetiivareiden mukana levisivät tehokkaasti kansainväliset uutuussävelmät. Markkinoiden äänimaisemassa keskenään kilpailevien

posetiivien tavallisesti varsin viallinen sointi sekoittui markkinoiden muuhun meluun. (Hirn 1981: 25–26, 33–53, ks. myös 1997: 36–37, 40.) Äänimaiseman muuttuminen kovaäänisemmäksi oli tyypillistä teollistuvassa Suomessa (Jalkanen 2003a: 240).

Krimin sodan jälkeen markkinatoiminta säilyi pääosin entisellään. Markkinoiden merkitys oli kasvamassa yleisen hyvinvoinnin lisääntyessä, ja se puolestaan edisti kaupantekoa ja herätteli ihmisten huvittelunhalua. Markkinoiden huveja oli niin ikään tarjolla aiempaa enemmän. 1860-luvulla yleistyivät karusellit, panoraamat ja muut kuvalliset esitykset. Harpunsoittajat vähentyivät, mutta muiden kiertävien soittajien määrä puolestaan lisääntyi. Markkinoiden lieveilmiöiksi tulivat järjestyshäiriöt, juopottelu ja varkaudet. Posetiivareita näkyi entiseen malliin. (Hirn 1997: 88.) Yksi syy Rovaniemen markkinoiden kansanvalistushenkiselle vastustamiselle piilee juuri tässä: markkinoiden pelättiin aiheuttavan häiriötä Rovaniemellä muualla maassa pidettävien markkinoiden tapaan.

Myös Rovaniemen markkinoilla kuultiin posetiivia soittajien kiertäessä yksi tai kaksi kerrallaan Peräpohjolan markkinoita. Useimmiten he olivat italialaisia, mutta myöskään suomalaiset posetiivarit eivät olleet aivan harvinainen näky. Rovaniemellä vieraili muun muassa E. Metsovaara -niminen posetiivin soittaja useana vuonna 1920-luvun loppupuolella. Jaloilla seisovan posetiivin päällä saattoi olla lintuhäkki ja lintu, joka posetiivarin aukaistaessa häkin oven nokkaisi sille tarjotusta kasasta onnenlehden maksavalle asiakkaalle. Joskus markkinapaikkaa kiertävällä posetiivarilla oli mukanaan apina, ja toisinaan oli tapana laulaa. (Heinonen 1984: 231 – 232.) Lapin Kansassa muisteltiin 1950-luvulla posetiivia seuraavasti:

Palokunnan kentässä kaikuva hoijakan ääni kiiri pitkin täysiiä teitä ja siihen milloin mistäkin suunnasta tuleva posetiivin iloinen kirkuna tai haikea liirum-laarum riippuen posetiivin soittajan mielialasta. Ja onnenlehdistä katselivat joko viiksiniekkaiset mairehymiset sankarit tai "kullankeltainen" kiharatukka – siniset silmät – suoranena olentoiset naisenpuoliset aina sen mukaan kuka onnenlehden ostaja oli. (Lapin Kansa 29.9.1950.)

Ensimmäistä kertaa posetiivi mainitaan Rovaniemen markkinoiden yhteydessä vuonna 1884 voimistelutemppeujen säestäjänä. Myöhemmin tätä automaattisoitinta käytettiin muun muassa komeljanttarien esityksissä teltoissa, karusellien vauhdin säestäjänä ja jopa raittiusseuran talon arpajaisissa. (Heinonen 1984: 231.) Muistitiedon mukaan vuoden 1892 markkinoilla "soitto oli kyllä korvia räökkävää vaan kyllä markkinoilla vältti. (Kaiku 2.3.1892.) Seuraavana vuonna todettiin, että markkinoilla "kuului myöskin veiviposetiivin ääniä, jotka maistuivat korvissa karvaalle ja surulliselle näin nöyränä vuotena". (Kaiku 1.3.1893.) Posetiivi koettiin markkinoiden ilmapiiriin ja äänimaisemaan kuuluvaksi, joskin sen sointi ei aina kaikkia miellyttänyt. Todennäköisesti posetiivarit soittimiseen olivat niin tavallinen näky markkinoilla, ettei siitä pohjoisten sanomalehtien markkinaselostuksissa mainita käsiteltävänä ajanjaksona kuin muutama otteeseen, 1920-luvuilla kuitenkin verrattain useasti.

Italialaiset posetiivarit soittimiseen loivat äänimaisemaa, joka kohotti markkinatunnelmaa. Soittimen kuuluva sointi oli kuin signaali, joka markkinameluun sekoittuessaan loi markkinaväelle tunteen ajasta ja paikasta: nyt oltiin nimenomaan markkinoilla. Posetiivi oli soittimena ja ilmiönä tavallaan normaali poikkeus. Se oli eksoottinen soitin tutussa ympäristössä, sen funktio oli tuoda tuulahdus "jostain muualta". Ehkäpä sen vieraat sävelet viekoittelivat markkinamäen rentoutumaan ja helpottamaan ostopäätösten tekemistä, nykyisten ostoskeskusten käyttämän taustamusiikin tapaan. Tosin posetiivi eroaa siitä, että sen ääni ja ulkomuotoineen apinoineen päivineen ei ole kaikkein tavanomaisin näky. Vaikka ostoskeskuksissa käytettävä musiikki ei ole posetiivin tavoin huomiota herättävää, niiden ekonomiset vaikutukset kuluttajaan saattavat olla samankaltaisia. Markkinoiden posetiivi erottui hyvin muista soittimista, siksi se myös muistetaan.

1900-luvun taitteen Suomessa posetiivarit koettiin jo kiusallisena, jopa suoranaise-
na maanvaivana. Ulkomaalaisia soittajia vierastivat ja paheksuivat lähinnä viranomai-
set ja säätyläiset. Sen sijaan rahvaan parissa soittajista pidettiin. Posetiivareista pitivät
erityisesti lapset, joille soittajat tarjosivat eksoottisia elämyksiä ja vaihtelua. Lasten
tehtäväksi annettiin myös lahjoittaa posetiivareille roponen. Posetiivarit kiersivät edel-
leen lähinnä markkinoilla, mutta myös muissa yleisöä paljon vetävissä julkisissa tilai-
suuksissa. Soittajilta vaadittiin nyt poliisiviranomaisten soittoilupaa, jonka hankkiminen
oli soittajille usein vastentahtoista, ja sitä pyrittiin välttämään. (Hirn 1997: 260.)

Markkinoilla näkyi ja kuului myös muita katusoittajia. Monet heistä soittivat
haitaria, mutta myös viulupelimanneja ilmaantui markkinoille. Suurin osa mark-
kinasoittajista tuli Etelä-Suomesta, muun muassa erään lieksalaisen pelimannin
muistetaan esiintyneen yhden miehen orkesterina. Soittajat esiintyivät myös paikka-
kunnan kahviloissa, mutta alkoivat kadota 1930-luvun taitteessa gramfonin, radion
ja orkestereiden yleistyessä. Erityisesti gramfoni ja radio herättivät 1920-luvun
markkinaväessä suurta kiinnostusta. (Heinonen 1984: 230.) Markkinat olivat otollista
maaperää uusien innovaatioiden esilletuomisessa. Markkinoilta on moni hankkinut
ensimmäiset radionsa ja levysoittimensa, muista teknisistä välineistä puhumattakaan.
Monet posetiivarit hankkivatkin gramfonin vanhanaikaiseksi käyneen posetiivin
tilalle (Hirn 1997: 260), ja tällä tavoin yksinkertainen, mekaaninen soitin vaihtui
vielä yksinkertaisempaan mekaaniseen soittimeen. Myöhemmin koko Suomen val-
tasi gramfonikuume, jonka huippuvuosi oli 1929, jolloin erityisesti täysin akusti-
nen ja suhteellisen huokea matkagramfoni oli suosittu (Gronow & Saunio 1990:
144–146; 149–150).

Suomen itsenäistyttyä vuonna 1918 maahamme ei enää tullut entiseen tahtiin
kansainvälisesti tunnettuja viihdeartisteja. Suomen huvielämä kuihtui lähes olemat-
tomiin. Maamme maantieteellinen asema oli ollut edullinen yleiseurooppalaiselle
viihdetarjonnalle. Nyt itäraja sulkeutui ja Tukholma-Pietarin kauttakulku loppui. Näin
Suomen kansainvälisesti väritynyt huvielämä päättyi jättäen jälkeensä ainoastaan rip-

peat. (Hirn 1997: 288.) Ensimmäinen maailmansota (1914–1918) hiljensi markkinoita myös Rovaniemellä, mutta markkinatanssit olivat lähes yhtä suosittuja kuin ennenkin (Heinonen 1984: 224). Vaikka markkinoiden meluisa äänimaisema oli olennainen osa markkinamenteliteetin auditiivista ilmentymää, sen kaikkein fyysisin konkretisoituma oli markkinatanssit.

Markkinatanssit

Rovaniemen markkinoiden tunnetuin ja yleisin huvittelumuoto oli tanssiminen, ja siihen läheisesti liittyvä viinanjuonti. Markkinatansseja harrastivat pääasiassa nuoret, mutta myös vanhemmat kävivät niissä. Koska maaseudulla ei juuri tansseja järjestetty, Rovaniemen tanssit houkuttelivat suuria määriä osallistujia. Tanssihalua nostattivat julkisten tanssitilaisuuksien puutteen ohella sukupuolten kohtaaminen. Talvella, metsätöiden aikaan tansseja ei järjestetty maaseudulla lainkaan, joten kuukausien tauon jälkeen talvimarkkinoiden tanssit olivat erittäin mieluisia tapahtumia sekä naisille että miehille. (Heinonen 1984: 216–217). Markkinamenteliteetti konkretisoitui tanssitilaisuuksissa karnevalistisena ruumiillisuutena: tanssina ja viinanjuontina.

Markkinamenteliteetti kiinnittyi rakenteellisilta osiltaan varsin luontevasti suomalaisen iltamaperinteen mentaliteettihistoriaan. Vesa Kurkela on osoittanut, kuinka 1920-luvun työväen iltamien taustalta löytyy kaksi mentaliteettia: valistushenki ja karnevalismi (Kurkela 2000: 14). Kurkela taustoittaa kansanvalistusmenteliteetin poliittisen fennomanian syntyä, 1800-luvun puoliväliin. Karnevalismin mentaliteetin hän puolestaan kutoo venäläisen kirjallisuudentutkijan Mihail Bahtinin tulkintaan myöhäiskeskiajan karnevaalikulttuurista (Kurkela 2000: 14.) Karnevalismi tarkoittaa valtasuhteiden kumoamista nurinpäin. Luonteenomaista keskiajan nauruun perustuvalla karnevaalirituaalille oli kirkon ja valtaapitävien parodioiminen. Karnevaalit olivat ennen kaikkea juhlaelämää, ja juuri juhlinta oli keskiajan naurun näytelmämuotojen keskeinen piirre (Bahtin 1995: 9–10.) Kurkelan mukaan valistushengestä piittaamaton ilo ja hauskuus ja tyhjän nauraminen ovat olleet iltamaperinteen karvevaalia sen yleisön näkökulmasta, kun osa yleisöstä koodasi iltaman sisällön sen omilla ehdoilla. (Kurkela 2000: 21). Kuten Rovaniemen markkinoilla, myös iltamissa pääasia kääntyi sivuasiaksi: usein pääasiaksi tulivat juopottelu, nahistelu ja seksuaalisten suhteiden edistäminen. Todennäköisesti karnevalistinen asenne on kuulunut hyvin pitkään erityyppisten yhteiskuntien kansanjuhliin ja sosiaalisten jännitteiden ratkaisemistapoihin. Jotta iltamien menestys saatiin taattua, piti järjestää tanssit. Normiksi tuli, että ohjelmallisen illan päätteeksi oli aina tunti tanssia. Valistajia närkästytti tanssin ruumiillisuus, joka ei lainkaan sopinut henkisten tavoitteiden täyttämiseen. Nuorisoseurat pyrkivät ohjaamaan tanssi-innostusta tanhuharrastukseksi, jota pidettiin paitsi kansallisena ja vaarattomana, myös siveellisenä. Sitä pystyttiin myös valvomaan

paremmin. (Kurkela 2000: 19.) Juuri ruumiillisuus, sekä tanssista että viinasta päihtyneiden ihmisvartaloiden eroottinen läheisyys hiersi kansanvalistajia ja sai heidät säättämään huvittelua koskevia asetuksia ja rajoituksia myös Rovaniemellä. Tanssimisen paheksuminen säädyttömänä toimintana perustui jo 1800-luvun taitteessa siihen, että esim. valssissa mies ja nainen olivat vastakkain ja lähekkäin miehen käden ollessa naisen vyötäröllä (Hoppu 2006b: 48). Samasta syystä markkinatanssit kasvattivat vuosi vuodelta suosiotaan; kulttuuristen rajojen ja sosiaalisten etäisyyksien eroottinen ylittäminen ei kaikessa juhlahumussa ollut tanssivalle markkinaväelle minkäänlainen ongelma, niin suosittuja tanssit olivat.

Markkinatanssien mainetta kasvattivat jo 1880-luvulla erityisesti ns. tuuritanssit, jotka alkoivat aamulla yhdeksän ja kymmenen välillä ja kestivät koko päivän aina pikkutunneille saakka. Tanssisali tyhjennettiin ja tuuletettiin kahden tunnin välein, ja seuraavaan tuuriin eri vuoroon pääsi ainoastaan uudella lipulla. Tavallista oli, että uuden lipun lunastivat päällysvaatteensa sisälle jättäneet tanssijat. Usein liput myytiin kokonaan jo ensimmäisten aamutanssien yhteydessä. Ns. tuurien tuuri, viimeinen tanssivuoro kesti Palokunnantalolla peräti neljä tuntia. Muistiedon mukaan lattialla saattoi olla niin vähän tilaa, ettei seuraavaa tanssipartneria juuri ehtinyt tilan puutteessa sen tarkemmin valikoida. Oman lisänsä tansseihin toi tietenkin se, että miehiä oli naisia enemmän. Kenties myös siitä syystä tansseissa juotiin myös viinaa (usein pirtua), jotta "oltaisiin vähän reilumman näköisiä". (Heinonen 1984: 217–218.)

Markkinatansseissa tanssittiin ajan hengen mukaisesti polkkaa, jenkkaa, masurkkaa ja valssia. Ns. nurkkatansseja oli tanssittu Rovaniemellä jo kauan ennen varsinaisia markkinoita. (Heinonen 1984: 217.) Tasajakoista polkkaa tanssittiin Rovaniemellä talonpoikaistupien tanssitilaisuuksissa jo vuonna 1847 (Hoppu 2006a: 353). Muistitiedon mukaan lestadiolaiset saarnaajat olivat törmänneet 1850-luvuilla tansseihin: "Te helvetissä hyppäätte ja tanssaatte, jos ette parannusta tehe" (Tapaninen: 1962).

Viinanjuonti ja tanssiminen olivat Rovaniemellä kirkon silmissä vanha vitsaus. Jo ennen markkinoita kirkon ympäristössä oli useita viinanmyyntipaikkoja, joista estoitta myytiin paloviinaa kirkkoväelle. Tansseja järjestettiin kirkon riesaksi sunnuntai- ja pyhäpäivisin. (Enbuske 1990, 80.) Kieltoain mentaliteettihistoriaa tutkinut sosiaalishistorioitsija Matti Peltonen asettaa alkoholinkäyttöä koskevien rajoitusten alkulähteen 1600-luvun lopun alkoholipoliittiseen ilmapiiriin, jolloin kirkon ongelmana oli papiston julkijuopottelu erityisesti maaseudulla. 1700-luvun kuluessa kirkonmiesten asenne muuttui itsekasvatuksen ja raitistumisen korvatessa paloviinan houkutuksen. Uusi asennemuutos kytkeytyi nyt myös teologiaan, kun juomista alettiin pitää syntinä: erimerkillinen kristitty ei ollut koskaan humalassa. (Peltonen 1997: 17–22.)

Mentaliteettien kannalta on olennaista, että 1800-luvun puolivälissä kirkollinen hengenelämä ei ollut kovinkaan suosittua rovaniemeläisten keskuudessa. Esim. jumalanpalvelukset olivat niin epäsuosittuja, että joskus niitä ei järjestetty lainkaan. Vaikka kristillisuus sinänsä oli uskonnollisen hengenelämän perustana, ei sille ollut juuri sijaa

paikallisten asukkaiden arjessa (Enbuske 1990: 82). Markkinoiden karnevalistisesta luonteesta kertoo erään entisen papin lausahdus 1800-luvun lopulta: "Kotona mie olen kirkkoherra, mutta täällä oikea ihminen." (Heinonen 1979: 49.) Tähän kulttuuriseen tilanteeseen syntyi vuonna 1846 Kaaresuvannosta liikkeelle lähtenyt lestadiolaisuus, joka alkuvaikeuksien jälkeen alkoi saada jalansijaa myös Rovaniemeltä. Lestadiolaisen herätyksen voima liittyi myöhemmin kansanvalistushenkisen järjestökulttuurin korkeaan kontekstiin vastustamaan matalan tason viinanhuuruista markkinamentali-teettia. Laestadius-asiantuntija Markku Ihosen mukaan Lars Leevi Laestadius torjui selvästi tanssimisen: hän kohdisti kärkensä erityisesti yläluokan tansseihin kaupungeissa, mutta myös maaseudun pappiloissa ja kartanoissa (Ihonen 2007). Vuonna 1867 Rovaniemen kuntakokouksessa päättäjät olivat vielä suhteellisen vapaamielisiä määrätessään seuraavaa:

(Joka) tahtoo tanssia, ilmoittakoon sen lähimmälle kunnallislautakunnan miehelle, jonka tulee, jos hänellä on tilaisuus, olla tanssipaikalla valvojana, ette krouvausta ja muuta sopimattomuutta tapahdu. (Anderson 1915.)

1800-luvulla yläluokka suhtautui maaseudun kansanperinteeseen yleiseurooppalaisen idealistisesti. Maalla asuvien talonpoikien kulttuuri, esim. soitot, laulu ja tanssi, vastasivat parhaalla mahdollisella tavalla sitä ideaalikuva, joka säätyläistöllä oli kansasta. Sen sijaan kaupunkien ja teollisuusyhdyskuntien alaluokan kulttuurit eivät juuri sopineet romanttiseen kansankuvaan (Kurkela 1989: 210–211). Epäilemättä markkinoiden meluisa ääniympäristö ja tuuritanssien juopuneet askelkuviot eivät mah-tuneet kansallisen aitousfilosofian mukaisiin käsityksiin aidosta kansankulttuurista. Aitousfilosofia synnytti myös periaatteen, jonka mukaan esimerkiksi huono musiikki on lähtökohtaisesti vierasta alkuperää (Kurkela 1989: 213). Tähän periaatteeseen eivät soveltuneet markkinoiden ulkomaalaiset posetiivarit vierasperäisine sävelmi-neen, haitarista puhumattakaan. Koska markkinoilla vieraili paljon ulkomaalaisia, tapahtuman etninen ilme oli monenkirjava. Suomalaisten, saamelaisten ja romanien ohella markkinoilla kuului ja näkyi venäläisiä, tataareja, juutalaisia kauppiaita ja englantilaisia turkistenostajia sekä tietenkin ruotsalaisia ja norjalaisia kaupantekijöitä (Annanpalo 1998: 33).

Markkinatanssien säestyssoitin oli haitari. Haitari oli suuren kuuluvuutensa ansiosta tanssisoittimena nopeasti ylivoimainen, kun yhden miehen käsittämä soitin soi kuin orkesteri. 1900-luvun alussa yleistyivät kolmi- ja viisiriviset haitarit, joilla oli mah-dollista toteuttaa samanaikaisesti melodian, harmonian ja tanssisoiton säestysrytmi. (Jalkanen 2003a: 249.) Alkuvuosien markkinoilla näkyi yksi- ja kaksirivisiä haitareita, myöhemmin kolmirivisiä. Jouko Heinosen informantit mainitsevat myös orkesterin, johon kuului haitari, viulu ja triangeli. Haitarinsoitajista muistetaan mm. Kalle Holk ja Matti Haverinen, viulisteista Matti Ruikka ja Ville Jääskeläinen. Kuuluisin soittaja oli

kolmirivisen taitaja Maunon Janne eli Juho Maunu Kemin maaseurakunnasta. Vuonna 1923 markkinatansseista laulettiin seuraavasti (melodia ei tiedossa):

Kuuluisa on Rovaniemi viinoista ja voroista,
mutta vielä kuuluisampi harmonikka joroista.
Siellä ovat ihmislapset muuten hyvinvoipia,
mutta tanssi reumatismi kauan repii koipia.

Niin kuin karjas hevoshaan puolihullu aituri,
hyppii koko Rovaniemi, soittaa sormitaituri.
Remutanssit Rovaniemen viikon kestää myötänsä,
hikipäissä pohjalaiset tekkee mielityötänsä.

Raajoja ei raudat paina polvis ei oo pattia,
yöt ja päivät ympäriinsä kuumana on lattia.
Ei siis peräpohjolassa puuttehessa porata,
siel on aikaa sekä rahaa viikkomäärin jorata.
(Heinonen 1984: 216–217)

Vesa Kurkelan mukaan nopeasti tanssisoittimeksi kansan keskuuteen levinyttä haitaria vastustettiin neljästä eri syystä. Ensiksi, haitari oli alaluokan soitin, eikä sillä ollut vastinetta säätyläistön kulttuurissa. Toiseksi, haitari oli ulkomaalainen soitin, joka edusti modernia, teollistuvaa maailmaa vanhan talonpoikaisen perinteen sijasta. Kolmanneksi, sillä soitettiin musiikkia, joka ei vastannut säätyläistön käsitystä hyvästä musiikillisesta mausta. Neljäs syy oli soittimen yhteys tanssimiseen. Haitari oli nimenomaan tanssisoitin, jolla soitettiin ajan suosikkisävelmiä ja uusinta tanssimusiikkia. (Kurkela 1989: 237.) Haitari edusti sitä vastustettavaa modernisuutta, jota nähtiin myös uusien, "ylellisten" kulutustavaroiden osuuden kasvussa markkinoilla jo 1850-luvulla – siis huomattavasti ennen Rovaniemen markkinoiden perustamista. (ks. esim. Heinonen 1979: 44.) Haitarin sisään rakennettu soinnullisuus (funktionaalinen sointunäppäimistö) vastasi kuitenkin niin hyvin ajan populaarimusiikin tarpeita, että sen nopeaa yleistymistä ei estänyt enää mikään (vrt. Jalkanen 2003a: 249).

Ensimmäisillä markkinoilla (1881) tanssit olivat ainoa julkinen huvimuoto. Tansseissa tarjoiltiin kahvia, pullaa ja olutta, eikä juopuneita ei päästetty tansseihin lainkaan. Oululaisen Kaiku-lehden lyhyehkön markkinakatsauksen mukaan nimismies oli takavarikoinut erältä kemijärveläiseltä viinakuorman, jossa oli ollut useita "kannuja willinnys-ainetta" (Kaiku 12.3.1881). Seuraavana vuonna tansseja eli "nuorväen hupaa" järjestettiin myös, ja tällä kertaa juopuneitakin esiintyi. Vuonna 1883 tanssit pidettiin jo neljässä paikassa, mutta seuraavien vuosien tansseista ei enää löydy lähteistä tietoa; olivathan tanssit uudella järjestyssäännöllä kielletty. Todennäköistä kuitenkin on, että tansseja järjestettiin – mutta salaa. Vuoden 1885 ankaran järjestyssäännön mukaan kaupalliset eli pääsymaksulliset tanssit kiellettiin Rovaniemellä kokonaan. Kiellosta tai siitä johtuen Rovaniemellä tanssittiin edelleen. Asia ratkaistiin uudella

järjestyssäännöllä vuonna 1890, jonka mukaan maksullisia sai järjestää, mutta niistä tuli maksaa vero. Tämä järjestely oli ainutlaatuinen Suomessa. (Heinonen 1984: 220.) Luvattomien tanssien järjestämistä rangaistiin vuodesta 1900 lähtien uhkasakoilla: "Joka kokoaa huoneeseensa vallattomat ja siveettömät tanssikemut, maksakoon sakkoa vuorokaudelta". (Heinonen 1984: 220.)

Valtio alkoi myöhemmin, viimeistään vuoteen 1920-mennessä, periä tanssihalujen hillitsemiseksi pelkkää tanssia sisältäneistä tapahtumista korkeampaa veroa kuin ohjelmallisilta tanssi-iltamilta (Seppänen 2000: 12). Markkinoiden kasvaessa myös järjestyshäiriöt lisääntyivät. Kuntalaiset suhtautuivat yleensä ottaen vakavasti markkinoiden kielteisiin puoliin, kuten runsaaseen alkoholinkäyttöön (salakapakat). Toisaalta varsinkin uskovaiset suhtautuivat kielteisesti kaikkiin huvituksiin; markkinoilla tuli käydä vain ja ainoastaan kauppaa. (Heinonen 1984: 219.) Humalahakuinen juominen oli tyypillistä nimenmaan miesryhmille juuri markkinoiden kaltaisessa sosiaalisessa kontekstissa, jolloin humaltuminen oli sallittua ja suotavaa (Apo 2001: 164–167). Kun Kemian raattiusseuran torvisoittokunnan vieraili vuoden 1887 markkinoilla, Kaiku-lehdessä kirjoitettiin, että "kelpasi siinä kyllä juoppoin hypellä, kun raattiusseura torvillansa ohjaksia hoiti" (Kaiku 8.3.1884). Vuonna 1895 tuuritanssit olivat jo vakiinnuttaneet asemansa markkinatanssien muotona. Myös järjestyksenvälvojen ja poliisien määrä oli lisääntynyt entisestään. Tuolloin suurimmat tanssit järjestettiin Yli-ruokasen talossa, järjestäjänä Kemian kaupungin torvisoittokunta. Seuraavina vuosina torvisoittokuntia esiintyi useampiakin. Vuonna 1898 markkinoille saapui soittokunta peräti Saksasta asti. (Kaiku 8.3.1895; Heinonen 1984: 222.)

Vuoden 1898 markkinoilla tansseja järjesti mm. kemiläinen Kalle Näävi, joka vuokrasi tarvittavat tilat paikalliselta Tuomas Hoikalta. Tanssit olivat olleet lähteiden mukaan niin hurjat, että edes esivalta ei uskaltanut saapua paikalle. Tappeluita tapahtui useita, kaksi rettelöitsijää vietiin lääkäriin paikattaviksi. (Perä-Pohjolainen 28.2.1899.) Vielä hurjempaa oli ollut seuraavana vuonna, kun eräs kuuluisa harmonikansoittaja oli saapunut markkinoille. Jo ensimmäisenä markkinapäivänä tansseja varten vuokratun talon ympäristöstä oli kuulunut "hirmuinen sota ja meteli". Kyseisenä vuonna ei ollut muita huvituksia, joten tanssit olivat keränneet "kaikki viinan myyjät ja ostajat sekä kaikki juoppohullut, tappelijat ym. irstaisuuden sankarit". Poliisi oli lakkauttanut "tämän Sodomaa muistuttavan näytelmän" jo seuraavana päivänä. Loppumarkkinat sujuivat rauhallisesti. Kaiku-lehdessä toivottiin, että viranomaiset estäisivät "moisten hirvittävien hyppyin pitämistä". (Kaiku 9.3.1900). Tapaukset johtivat lopulta siihen, että julkisia markkinatansseja ei järjestetty lainkaan moneen vuoteen. Käytännössä kaikki 1800-luvun lopun markkinatanssit olivat yksityishenkilöiden yksityistiloissa järjestettyjä tilaisuuksia. (Heinonen 1984: 222–223.)

Kansallisromanttinen kansanvalistus oli 1800-luvun puolivälistä lähtien voimakas aate Suomessa. Tämän yhteiskunnallisen heräämisen taustalla olivat kansainväliset liberalistiset virtaukset, jonka eräs olomuoto oli julkinen huvielämä. Suomen maaseu-

dulla ja kaupungeissa syntyi 1870-luvun lopulta lähtien lukuisa määrä erilaisia seuroja, yhdistyksiä ja klubeja ja liikkeitä. (Seppänen 2000: 11.) Taloudellisen hyvinvoinnin, liikenneyhteyksien, tiedonkulun ja koulutuksen paranemisen seurauksena ihmiset järjestäytyivät ja alkoivat harjoittaa vapaaehtoista kansalais- ja yhdistystoimintaa. Suuri osallistumisen halu ulottui myös Rovaniemelle, erityisesti 1900-luvun taiteesta lähtien. Raittiusseura Pohjantähti II (myöhemmin Pohjantähti III) perustettiin vuonna 1889. Rovaniemeläisten järjestäytyminen seuroihin ja järjestöihin sekä yhdistyksiin alkoi toisin sanoen jo 1800-luvun loppupuolella, ja vähitellen mukaan tulivat myös erilaiset harrastusseurat ja poliittiset yhdistykset (Enbuske 1990: 155–156; 253). Viime vuosisadan ensimmäisillä vuosikymmenillä Rovaniemen markkinoiden markkinatansseja järjestettiin kolmessa paikassa, jotka kaikki olivat saman järjestäytymisen eetoksen (moraalisen mielenlaadun) ja kansanvalistushenkisen mentaliteetin fyysisiä toteutumia. Tansseja järjestettiin Raittiusseuran talolla, Palokunnantalolla ja Työväentalolla. (Heinonen 1984: 223–225.) Näissä kolmessa kansalais- ja yhdistystoiminnan valistuksen temppeleissä kukoisti markkinoiden aikaan rovaniemeläinen markkinamenteliteetti.

Lokakuussa 1905 rakennetusta raittiusseuran talosta muodostui muutamaksi vuodeksi varsin nopeasti Rovaniemen kulttuurielämän keskus. Talossa järjestettiin paitsi kokouksia, myös seuroja, lukutupia ja iltamia – joissa tupakanpolto ja tanssiminen olivat aluksi kiellettyjä. Lisäksi siellä vietettiin häitä, pidettiin poliittisia kokouksia ja urheiltiin. Kiinnostavaa on, että talossa esitettiin tavanomaisten paikallisten ja kiertävien teatteriesitysten lisäksi myös elokuvia - ensimmäistä kertaa Rovaniemellä. (Anderson 1915: 430–435, 419–425.) Edellä mainitusta tanssikiellosta huolimatta raittiustalolla pidettiin markkinatanssit vuonna 1909. Rovaniemelle oli saapunut teatteriseurue "Helsingin turnee", joka halusi näytösten lisäksi pitää tanssit. Seurue oli kuullut, että Rovaniemellä vallitsee tanssi-innostus. Aluksi viranomaiset ja yhdistyksen esimies vastustivat tanssien järjestämistä, mutta solmittuaan seurueen kanssa edullisen sopimuksen, tanssit lopulta järjestettiin (Perä-Pohjolainen 27.2 1912; Heinonen 1984: 223). Raittiusliikkeen rinnalle levisi Etelä-Pohjanmaalta kaikkialle Suomen maaseudulle, myös Rovaniemelle nuoriseuraliike. Seuran ajatuksena oli löytää mielekkäämpää harrastustoimintaa kortinpeluun ja tanssimisen tilalle. Raittustoiminta alkoi hiljalleen sammua, kun sen jäsenistöä jouduttiin erottamaan juopumistapausten vuoksi. Surkuhupaisaa on, että raittiusseuran talosta tuli myöhemmin salakapakka. Kun asia tuli ilmi, talo lopulta myytiin Kemihtiölle vuonna 1911, ja raittiusseuran toiminta siirrettiin Palokunnantalolle. (Heinonen 1984: 223; Enbuske 1990: 155.) Tapaus kuvastaa sitä, kuinka kansanvalistushenkinen rajoittamisen mentaliteetti oli laadultaan vailla sen kummempaa moraalista koherenssia suhteessa yksilöiden henkilökohtaiseen

viinankäyttöön; raittiusseuran jäsenistölle viinanjuominen ja raittiusseuratoiminta eivät välttämättä olleet lainkaan ristiriidassa keskenään.³

Palokunnantalosta tuli 1910-luvulla merkittävä seuratoiminnan, kulttuuriharrastusten ja kokoontumisen keskuspaikka. Rovaniemen vapaaehtoinen palosammutuskunta eli VPK perustettiin jo vuonna 1900, mutta säällisiä toimintatiloja ei ollut. Varojen ja kunnollisten tilojen puutteen vuoksi VPK alkoi järjestää iltamatoimintaa. Joulukuussa 1902 palosammutuskunta vuokrasi maalari A. Hagbergiltä huoneiston iltamia varten, mutta jo muutamaa kuukautta myöhemmin Hagberg kielsi iltamien järjestämisen. Syynä oli tanssiminen, jota hän ei syystä tai toisesta suvainnut. Asia synnytti myös julkista keskustelua puolesta ja vastaan. Vastustajien, lähinnä uskonnollismielisten, mukaan iltamien sisällön olisi pitänyt keskittyä pelkästään kasvatuksellisesti ja sivistyksellisesti painottuvaan ohjelmaan. (Andersson 1915: 304–311; Ahvenainen 1970: 434–435; Heinonen 1984: 226–227). Vuosien saatossa varat saatiin hankittua ja talo rakennettua.

Tammikuussa 1908, vihkiäistanssien yhteydessä, talolla järjestettiin samalla myös markkinatanssit, jotta rakennusvelkaa saatiin lyhennetyksi. Sanomalehti Perä-Pohjolaisen (27.2.1908) mukaan tansseissa oli osallistujia "joka päivä aamusta iltaan kuin nuijalla lyötynä. Vuonna 1910 ensimmäiset tanssit pidettiin jo kolme päivää ennen varsinaisia markkinoita. Seuraavana vuonna rikottiin kassaennätys, kun tanssit pidettiin työväentalon tapaan jokaisena markkinapäivänä. Tanssivuorot eli tuurit kestivät kaksi tuntia kerrallaan aamupäivästä (klo 10:00 alkaen) iltakahdeksaan. Tuurien tuuri tanssittiin kahdeksasta keskiyöhön. Vuonna 1915 markkinatanssit olivat ainoa sallittu huvimuoto, mutta tästä huolimatta tanssijoita oli vähän (Heinonen 1984: 228.) Vuoden 1918 sisällissodan jälkeen tanssit jälleen elpyivät jatkuen kolmipäiväisinä. Rovaniemi-lehti kuvaili puolestaan vuoden 1922 palokunnantalonsa markkinatansseja seuraavasti:

Palokunnantalolla tanssitaan taukoamatta. Koko sali aaltoilee toisiinsa kietoutuneiden parien liikkeiden mukaan. Sitä katsellessa tuntee itsensä melkein merikipeäksi. Ilma muuttuu paksuksi ja painostavaksi. (Rovaniemi 23.2.1922.)

Seuraavana vuonna (1923) tanssittiin jälleen kahdeksana peräkkäisenä päivänä. Tästä huolimatta tanssien suunnaton vetovoima alkoi jo hiipua. 1920-luvulla ensimmäisten tuuritanssien ajankohtaa siirrettiin vuosi vuodelta myöhäisemmäksi ja

3 Rovaniemen markkinoiden "kulta-aika" oli 1910-luku. Tuolloin suomalaisen raittiusliikkeen piirissä syntyi käsitys suomalaisesta juomatavasta, ns. "suomalaisesta viinapäästä". Käsitys syntyi kieltolain (1919–1932) hyväksymisen (1907) ja sisällissodan (1918) välisenä aikana. Tuolloin alettiin ensimmäistä kertaa ajatella julkilausutusti, että suomalaisten juomatavat poikkeavat muiden, erityisesti ns. "sivistyskansojen" tavoista. Lisäksi vielä muodostui käsitys, että suomalainen humalakäyttäytyminen on poikkeuksellisen sivistymätöntä ja jopa väkivaltaista. (Peltonen 1988: 15–16.) Tosiasiassa viime vuosisadan alun Suomi oli koko Euroopan kuivin maa, alkoholin kulutus oli hyvin vähäistä. Selittävänä tekijänä voidaan pitää juuri voimakasta raittiusliikettä (Peltonen 1997: 11).

samalla tuurien välit pitenevät. Vuosikymmenen puolella välissä palokunnantalolla siirryttiin kahden tuurin tanssiin: ensimmäinen tuuri tansittiin klo 16.00–19.00 ja jälkimmäinen klo 20.00–24.00 (Rovaniemi 19.2.1921; 17.2.1923; 16.2.1932; Heinonen 1984: 229.)

Palokunnantalon sijainti oli markkinoiden läheisyyden suhteen erinomainen. Talo pystyi houkuttelemaan paikalle tuurien tuuriin jopa 700–800 henkilöä. Tanssien yleisörakenne vastasi itse markkinaväkeä, kun tapahtumaan osallistui ihmisiä lähes kaikista yhteiskuntaluokista ja vähemmistöistä. Palokunnantalon tanssit olivat näin ollen merkittävä sosiaalinen tapahtuma, jossa nuoret ja vanhat tapasivat toisiaan ja solmivat ihmissuhteita. Tapahtuma oli myös muistitietojen mukaan rauhattomia: väkivaltaisuuksia ja järjestyshäiriöitä oli runsaasti. (Heinonen 1984: 229–230.)

Pohjolan tukkityöläisten rakentama Rovaniemen työväentalo (myöhemmin Kansantalo) valmistui vuonna 1906. Talkoovoimin pystytettyyn rakennukseen tuli toimistotilat, ravintola, sali ja näyttämö. Myöhemmin rakennettiin lisäsiipi ja pihalle pyöreä avotanssilava. Ensimmäiset markkinatanssit työväentalolla järjestettiin jo heti perustamisvuonna. Työväentalon tuuritanssit houkuttelivat paikalle erityisesti nuorisoa, jotka lunastivatkin 50 pennin tanssiliput muutaman vuoden paritanssikiellon jälkeen varsin mieluisasti. Vuodesta 1907 lähtien tansseja järjestettiin erityisesti markkinoiden aikaan, myös sunnuntai-iltaisina (Perä-Pohjolainen 27.2.1906; Ahvenainen: 1970: 442–443; Heinonen 1984: 224.) Työväentalo vakiinnutti asemansa markkinatanssipaikkana vuosiksi eteenpäin. Jo vuonna 1910 todettiin aamusta iltaan kestäneiden työväentalon markkinatanssien olevan "tavanmukaisia", jopa erästä puukotustapausta kuvailtiin "tavalliseksi markkinaelämäksi" (Perä-Pohjolainen 24.2.1910; 26.2.1910.) Kaksi vuotta myöhemmin työväentalon markkinatansseja pidettiin jokaisena markkinapäivänä (Kaiku 22.2.1912; Heinonen 1984: 225.)

Ensimmäisen maailmansodan (1914–1918) aikaan Rovaniemen markkinat olivat kokonaisuutena aika hiljainen tapahtuma, mutta markkinatanssit olivat lähes yhtä suosittuja kuin ennenkin. Tavarantuotteissa rahat käytettiin huvitteluun. Maailmansodan jälkeen markkinatansseissa tapahtui muutoksia, kun tuuritansseja järjestettiin aiempaa vähemmän. 1920-luvulla työväentalon markkinatansseja tanssittiin koko markkinaviikon ajan, mutta varsinaisina markkinailtoina esitettiin usein myös näytelmiä. Lisäksi iltapäivätansseista luovuttiin kokonaan. (Heinonen 1984: 224–225.) Työväentalolla järjestettiin 1920- ja 1930-luvulla tavallisten tanssien sijaan karnevaaleja. Ensimmäistä kertaa karnevaalit pidettiin vuonna 1923, jolloin kyseessä oli "markkinainen lopettajaiskarnevaali" (Rovaniemi 23.2.1923). Soitosta huolehtivat usein pienet, kahden tai kolmen miehen orkesterit (Heinonen 1984: 225, 231). Ajan uudesta hengestä kertoo jotain se, että vuonna 1927 Rovaniemi-lehdessä kirjoitettiin tuuritanssien kuuluvan jo historiaan (Rovaniemi 17.2.1927). Vuonna 1929 Rovaniemellä puhuttiin jo markkinoiden lopettamisesta, kun niiden kaupallinen merkitys oli pula-ajan vuoksi romahtanut.

Seuraavana vuonna markkinatoiminta siirtyi Maantienkadun varsilta torille, entiselle Yliruokasen tilalle. Rovaniemeläiset eivät enää suhtautuneet markkinoihin entiseen tapaan, mutta matkailijoille torimarkkinat olivat nähtävyys. Markkinat olivat kuitenkin vielä suhteellisesti voimissaan ja tukkisavotat uittoineen työllistivät ihmisiä. Itsenäisyyteen tasavallan Rovaniemestä oli tullut tarunhohtoinen paikka, Suomen Klondyke, jonne kaihosivat kaikki lentojätkeistä etelän liikemiehiin. (Enbuske 1990: 183; 218.)

1930-luvulla tansseja järjestettiin entistä enemmän varsinaisten markkinoiden ulkopuolella. Tansseja alkoivat puuhata myös urheiluseurat, nuorisjärjestöt ja amatilliset puolueosastot. Markkinatanssiperinne siirtyi 1940-luvun loppupuolella tanssiravintoloihin, joissa ne eivät tosin enää kulkeneet markkinatanssien nimellä. Suosituimpia ravintoloita olivat Koskikulma, Sampo ja Pohjanhovi. (Heinonen 1984: 230.) Pekka Jalkasen mukaan suomalaista tanssimusiikkia on mahdollista tarkastella prosessina, jonka funktiot ja esityskäytännöt johtavat katkeamattomana perinteenä menneille vuosisadoille, mutta jonka kehityksessä on havaittavissa myös selviä murroksia. Varsinaisten tanssiorkestereiden läpimurto tapahtui maailmansotien välillä, jolloin tanssit yleistyivät ravintoloissa (Jalkanen 1989: 42.) Rovaniemellä siirryttiin pysyvästi orkestereihin 1930-luvulla, jolloin työväentalolla soitti muun muassa Kiwa-orkesteri (Lapin Kansa 14.2.1935; Heinonen 1984: 231). Palokunnantalolla esiintyivät puolestaan Kemin Mikado, VPKS, Kevejaed ja erityisesti Roifox (Heinonen 1984: 231). Toki markkinoilla oli esiintynyt orkestereita aiemminkin, eikä pelkästään tanssitilaisuuksissa. Esimerkiksi 1910-luvulla Rovaniemellä vieraili Kaiku-kvartetti tehtävänänsä säestää mykkäelokuvia. (Leisiö & Westerholm 2006: 490.)

Miksi tansseissa oli joskus levotonta? Etnomusikologi Pekka Suutari on väitöskirjassaan *Götajoen jenka* (2000) tutkinut ruotsinsuomalaisten tanssien luonnetta. Suutari on etsinyt syitä suomalaisten levottomalle käyttäytymiselle Göteborgin tanssipaikoilla. Kiinnostavaa on, että monet näistä syistä ovat rakenteellisesti yhtäläisiä Rovaniemen markkinatanssien levottomuuksiin. Ruotsinsuomalaisten elämää varjosivat korkeahkosta aineellisesta elintasosta huolimatta yksinäisyys ja eristäytyneisyys, jota purettiin tekemällä tanssimatkoja kaupunkeihin. (Suutari 2000: 63.) Kuten olen edellä kuvaillut, mm. uitto- ja metsätyöntekijöiden pitkät ajanjaksot savotoilla ylittivät samankaltaisen mentaalisen kipupisteen, joka purkautui markkinoilla usein groteskina käyttäytymisenä. Raskas työ ja asumisen rauhattomuus eivät Suutarin mukaan sinänsä selitä ruotsinsuomalaisten väkivaltaista käyttäytymistä, vaan taustalla oli juurettomuutta, yksinäisyyttä ja ristiriitaa arkikulttuurin ja oman identiteetin välillä (Suutari 2000: 63). Suutari kirjoittaa väitöskirjassaan, kuinka siirtolaisuus nosti esiin muuttajien raikulipoikamentaliiteettia, joka korostui erityisesti viikonloppuisin tanssipaikoilla. Suutarin haastatteleman informantin mukaan parakkiasuntojen ankeus, raskas työ ja irrallisuus vaikuttivat ruotsinsuomalaisten vapaa-ajan käyttäytymiseen. Niissä olosuhteissa ainoastaan vapaa-ajan harrastusten avulla pystyttiin irtautumaan arjesta, ja siten tanssit edesauttoivat suomalaisten sopeutumista Ruotsiin asumaan.

(Suutari 2000: 64). Suomalaista Iltamaperinnettä tutkineen Vesa Kurkelan mukaan viinanjuonti ja nahistelu, nuorten miesten mahtailuperinne korostuu muistitiedossa⁴. Tappelut ja viinajutut ovat jääneet paremmin mieleen kuin iltamien laulusesitykset tai poliittiset puheet (Kurkela 2000: 16). Tämä pitäänee paikkansa myös Rovaniemen markkinatanssien ja Göteborgin ravintolatanssien osalta - tosin niissä ei todennäköisesti kuulu kuorolauluja eikä poliittisia puheita.

Rovaniemeläisen markkinamenteliteetin juuret ulottuvat samantyyppisiin käyttäytymisen ja sopeutumisprosessien taustoihin; mentaliteetin pitkät kestot liittyvät Rovaniemen tapauksessa olennaisesti sen asutushistorian luonteeseen. Rovaniemellä on jopa kahdeksan tuhannen vuoden pituinen asutushistoria, jonka eräs murroskohta sattui juuri paikkakunnan kasvaessa pohjoisen kaupan keskuksiksi. 1860-luvulta alkaen Rovaniemen väkiluku kasvoi suuresti, ja tämä tarkoitti sitä, että paikkakunnalle virtasi väkeä muualta Suomesta. He olivat uudisasukkaita, joilla oli tuomisinaan lähtöpaikkakuntiansa omat paikalliskulttuurit. Rovaniemelle tulijat olivat pääsääntöisesti parhaassa hedelmällisyydessä olevia nuoria (Enbuske 1990: 89). Väkivaltaisuuden ja rikollisuuden kasvu oli leimallista juuri Rovaniemen kaltaisilla muuttovoittoisilla alueilla 1900-luvun taitteen Suomessa (Ylikangas 1976: 315). Tämä juurettomuuden ja yksinäisyyden maustama kulttuurinen keitos lienee ollut monentyyppisten tilanteiden taustavaikuttajana sekä 70-luvun taitteen Göteborgissa että 1900-luvun taitteen Rovaniemellä. Näiden tilanteiden negatiiviset puolet kärjistyivät tanssipaikoilla, kun ongelmia kokeiltiin ratkaista viinan voimalla Vielä kun huomioidaan markkinavieraiden, myös ulkomaalaisten ja vähemmistöjen suuri lukumäärä, sosiaalisten tilanteiden huuruinen problematiikka ei tunnu lainkaan vaikeasti ymmärrettävältä.

Eräs olennaisimmista tanssipaikkojen käyttäytymistä ohjanneista tekijöistä liittyy seksuaalisuuteen. Göteborgissa tanssiminen ja tansseissa käynti oli ruotsinsuomalaisille sosiaalisesti tärkeää, koska siellä tavattiin ikätovereita, miehiä ja ennen kaikkea naisia. Näin tanssipaikoilla luotiin tarpeellisia ihmissuhdeverkostoja. Göteborgissa asui paljon miehiä, koska siellä oli raskasta metalliteollisuutta ja telakoita. Naisia oli huomattavasti vähemmän, ja se näkyi myös tanssipaikoilla. (Suutari 2000: 64.) Rovaniemellä tilanne oli samantyyppinen. Markkinatansseissa kävi naisia miehiä vähemmän, ja tämä on mitä todennäköisimmin johtanut epäedullisiin kilpailutilanteisiin (vrt. Heinonen 1984: 217–218).

4 Rovaniemen markkinoiden alkuvuosilta muistetaan railakkaan menon yltyneen entisestään, kun tansseihin tuotiin tieto: "Nyt pojat passaa mekastaa, Rovaniemen putka on täynnä!" (Heinonen 1996: 18).

Göteborgin tansseissa ovat monet tavanneet tulevan puolisonsa, myös Rovaniemen markkinatanssit edesauttoivat pariutumista⁵ (Snellman 2003: 213; Heinonen 1984: 229).

On selvää ja helposti pääteltävissä, että tanssimisen seksuaalisuus on aina toiminut parinmuodostuksen työntövoimana markkinatanssien kaltaisissa inhimillisissä vuorovaikutustilanteissa. Timo Leisiön mukaan tanssin ydin on mielentilan ilmaiseminen liikekielillä, jonka viestinnän välineenä on ihmisvartalo. Tanssi on siis kommunikatiota, jossa on paljon tiedostamatonta liikekieltä, jonka sanomat ovat kuitenkin helposti luettavissa. Kristillisen katsomuksen taustalla on ajatus tanssimisen näkeminen syntinä, koska mielen ja vartalon samuus johdattaa kohti alitajuntaa, jonka liikkeet olivat pahan liikkeitä. Lisäksi itse ruumis nähtiin sielun hajoavana ja maallisena "huoneena", saatanan temmellyskenttänä. (Leisiö 2006: 193–96.) Huvielämän uudistuessa 1800-luvulla nousivat monenlaiset moraalikysymykset pintaan. Herätysliikkeille valistusajan hengen sisäistäneen papiston suhtautuminen alkoholiin ja tanssiin tuntui aivan liian suopealta, siksi kaikkea maailmallista menoa, kuten kortinpeluuta, herkuttelua, soittoa ja tanssia harrastavat "lavean tien matkakumppanit" tuli esim. Lars Leevi Laestadiuksen mukaan tuomita helvettiin (Jalkanen 2003b: 143).

Kohti rajamentaliteettia

Markkinat toivat kansainvälisiä piirteitä omaavan populaarikulttuurin ensimmäistä kertaa Rovaniemelle. 1800-luvun uudenaikaisten huvittelumuotojen yhteiskunnallisena taustavoimana oli toiminut uusi porvaristo, jolle kansainvälinen populaarimusiikki oli Pekka Jalkasen sanoin välttämättömyystuote ja uuden maailmankuvan airut (Jalkanen 2003c: 21). Markkinat olivat erinomainen kulttuurinen jalusta populaarikulttuurin ja -musiikin leviämislle peräpohjalaisen ja lappilaisen rahvaan, maalaisten ja työläisten keskuuteen. Populaarikulttuurin lähtökohtana on markkinatalous. Se puolestaan on talousjärjestelmä, jossa hinnat muodostuvat kysynnän ja tarjonnan mukaan. Tästä syystä markkinat olivat erittäin otollinen väylä myös populaarikulttuurin - massojen huvielämän - leviämislle koko maassa. Näin myös Rovaniemellä, jonne uusimmat populaarimusiikin uutuuksilmiöt levisivät nimenomaan markkinoiden kautta.

Rovaniemen markkinoiden huvielämä vuosina 1881–1930 oli kahden mentaliteetin kamppailua. Lähes viidenkymmenen vuoden ajan 1800-luvun fennomanian nostattama valistushenkinen kieltämisen mentaliteetti kamppaili inhimillisistä perustarpeista kumpuavaa markkinamentaliteettia vastaan. Tanssi ja viina hiersivät suomalaisia kansanvalistajia suuresti. Valistushenkinen kieltämisen mentaliteetti manifestoitui

5 Jouko Heinosen mukaan markkinat ovat todennäköisesti monipuolistaneet suomalaista geeniperimää. Markkinat mahdollistivat tutustumisen oman kylän ulkopuolisiin asukkaisiin. (Heinonen 1996: 18.)

raittiusliikkeessä, jonka suuria voittoja oli se, ettei mm. iltamissa tarjoiltu väkeviä alkoholijuomia, eikä alkoholia muutenkaan ollut laillisin keinoin saatavissa. Tanssiminen oli jo vaikeampi pala, koska siihen liittyvä hallitsemattoman seksuaalisuuden pelko sai vastustajat pohtimaan, oliko tanssi lainkaan sopiva huvittelumuoto julkisissa tilaisuuksissa. Populaarikulttuuriin läheisesti liittyvän kysynnän ja tarjonnan lakien mukaisesti maksavaa yleisöä ei saatu riittävästi ilman tansseja (Jalkanen 2003: 143). Alun alkaen markkinoiden huvitteluun suhtauduttiin myös Rovaniemellä kaksijakoisesti. Toisaalta tunnustettiin huvielämän tarpeellisuus sosiaalisena houkuttimena, toisaalta sen katsottiin pilaavan markkinoiden kaupallisen ilmapiirin. Siksi huvielämää, erityisesti markkinatansseja pyrittiin valvomaan, josta osoituksena esimerkiksi vuonna 1891 säädetty "siveellisyyden sääntöehdotus" ja vuoden 1904 järjestyssääntö. 1870-luvulle asti paikalliseen huvitteluun suhtauduttiin Rovaniemellä suhteellisen suvaitsevaisesti, mutta markkinoiden myötä kanta muutti jyrkästi ankarampaan ja rajoittavampaan suuntaan⁶. (Heinonen 1984: 213.) Vaikka markkinamentaaliteetin psykologiset rakenteet vastaavatkin keskeisiltä osiltaan bahtinilaista karnevalismia, on sen mentaliteettihistoriallinen ydin paikallisuudessa, rovaniemeläisyydessä.

Markkinamentaaliteetin syntyminen ajoittuu yhteiskunnalliseen murrokseen, jonka näkyvyys oli huomattavan suuri Rovaniemellä sen kasvaessa nopeasti taloudelliseksi, liikenteelliseksi ja kulttuuriseksi keskuksiksi. Markkinat toivat paikkakunnalle aivan uudentyyppisiä huvittelumuotoja ja vapaa-ajankäytön tapoja lieveilmiöineen entisten rinnalle. Pahimpana uhkana koettiin viinanjuonti, joka liittyi olennaisesti samaan mentaaliseen konfliktiin, kuin suhtautumisessa tanssiin. Kysymys oli kulttuuristen rajojen ja sosiaalisten etäisyyksien haastamisesta ja niiden ylittämisestä. Konflikti käytiin valtaapitävien virkamiesten ja markkinahuveista nauttivan rahvaan arvojen ja käsitysten välillä; virkamiehet rajoittivat ja vastustivat huvittelua, markkinaväki puolestaan vastusti rajoituksia huvittelemalla entistä enemmän. Eräs syy raittius- ja valistusihmisten ja viranomaisten markkinavastustukselle on nimenomaan päihtyneen ja ennen kaikkea suuren, järjestäytymättömän väkijoukon käyttäytyminen. Arvaamaton ja humalaista massaa on vaikea hallita. Markkinoiden mentaliteettikonflikti oli osaksi myös esitietoinen ja julkilausumaton ilmiö. Koska ihminen on monilta kognitiivisilta osiltaan irrationaalinen ja epäjohdonmukainen kokemusten eläjä, konfliktia ei tule tulkita pelkkänä kategorisena, konkreettisena valtataisteluna. Esimerkiksi yhteiskunnallisen järjestäytymisen aallossa syntyneiden palokunnan- ja työväentalojen käyttäminen markkinoiden huvittelupaikkoina on osoitus siitä, että konfliktissa oli pitkällä aikavälillä tarkasteltuna kompromissin tuntua. Oppinut kansavalistajakin saattoi olla innokas valssinharrastaja, ja metsätyöläinen raitis uskovainen. Mentaliteetit

⁶ 1900-luvun vaihteessa kansanvalistajien markkinavastustus tuotti muualla Suomessa tulosta, kun useimmilla markkinapaikkakunnilla alettiin sulkea viina- ja olutkauppoja markkinoiden ajaksi ja lähipäiviksi (Heinonen 1996: 18).

eivät ole ristiriidattomia ajan ja sosiaalisten luokkaerojen suhteen (Hyrkkänen 1989: 331; Manninen 1989: 71).

Markkinoilla alkoi näkyä myös entistä enemmän eri etnistä ja kansallista taustaa omaavia taloudellista etua tavoittelevia ihmisiä, joka omiaan oli lisäämään kontrollin tarvetta viranomaisten taholta. Toisaalta Rovaniemen markkinoiden etninen monipuolisuus oli ollut lappilaisessa kontekstissa kohtalaisen arkipäiväistä jo vuosisatoja. Koko Lapin muuttoliikkeen historia on lähinnä etelästä tulevan siirtolaisuuden historiaa aina 1950-luvulle saakka, kun alueelle on saapunut milloin uudisviljelijöitä, milloin tukkityöläisiä ja virkamiehiä, mutta myös yksittäisiä ulkomaalaisia. Monet virkamies- ja pappissuvut olivat niin ikään ulkomaalaislähtöisiä, samoin tietenkin lukuisat tutkimusmatkailijat ja tiedemiehet, jotka istuttivat Lapin säätyläisluokkaan jo 1700-luvulla vaikutteita ja verenperintöä. (Lähteenmäki 2004: 10.)

Rovaniemeläisen pitkän keston mentaalimaisemaa (mentaliteettien kokonaisuutta) hallitsee kokemuksen ja ajattelun esitietoinen rakenne, jota nimitän rajamentaliteetiksi. Tämä mentaliteetti on historian saatossa luonut valmiuden vastaanottaa ja käsitellä eri suunnista tulevia ihmisiä, joilla on ollut tuomisinaan erilaiset identiteetit, maailmankuvat ja mentaliteetit. Rovaniemen historia on monenlaisten rajojen ja niiden ylittämisten historiaa. Lähtökohtana on sen sijainti maantieteellisellä rajalla, napapiirillä, jonka pohjoispuolella aurinko ei laske kesällä, eikä vastaavasti nouse talvella vähintään yhtenä vuorokautena vuodessa. Pohjoinen sijainti kylmine ja pitkine talvineen kaamoksen rajalla on vaatinut Rovaniemen asukkailta jo vuosituhansia mitä erilaisimpia sopeutumistekniikoita. Nämä tekniikat ovat vuosien saatossa luoneet mentaalisia valmiuksia vastaanottaa uudisasukkaita ja näiden mukanaan tuomaa kulttuuria ympäri Suomea. 1800-luvun Lapissa suomalaisten asukkaiden keskuudessa oli kehittynyt lukuisia yhdistäviä kulttuurisia tekijöitä, jotka juontuivat yhteisistä kokemuksista samantyyppisissä olosuhteissa ja ympäristössä (Lehtola 1997: 41). Vastaavasti uudet tulokkaat ovat joutuneet Rovaniemelle ja pohjoisempaan Lappiin muuttaessaan assimiloitumaan paikallisiin olosuhteisiin. Rovaniemi on lisäksi portti rajaseutuun, jossa saamelaiset ja suomalaiset ovat vuosisatoja kohdanneet toisiaan (Lehtola 1997: 41). Saamelaisen kulttuurin professori Veli Pekka Lehtolan mukaan lappilainen kulttuuri oli alusta alkaen ollut valloitushistoriaa, sillä jo 1600-luvun kruununpolitiikalla vanhat saamelaisten asuttamat alueet otettiin valtaväestön hallintaan, jolloin saamelaiset sekä sulautuivat että sopeutuivat suomalaiseen kulttuuriin. 1920-luvulle mennessä saamelaisten ja uudisasukkaiden elinkeinot ja kulttuurit olivat mukautuneet toisiinsa; Keski-Lapissa saamelaiset suomalaistuivat ja Pohjois-Lapissa suomalaiset saamelaisuutensa saivat. (Lehtola 1997: 41.)

Rovaniemi on tila, jolla on monenlaisia rajoja. Tila on pohjimmiltaan tyhjä tila, ennen kuin ihminen rajaa sen erilaisilla muodoilla (Junkala 1999: 21). Tila rajan jäsentäjänä voi olla pysyvä, muuttuva, materiaallinen sosiaalinen, symbolinen tai mentaalinen. Rajat kontrolloivat sisä- ja ulkopuolisen suhteita; ne erottavat meihin

ja heihin, omiin ja vieraisiin. (Junkala 1999: 21.) Rovaniemellä mentaaliset rajat kohdataan fyysisessä ja sosiaalisessa tilassa liikkuesssa. Eräs rovaniemeläisittäin keskeinen käsite on junantuoma, jolla tarkoitetaan paikkakunnalle muualta muuttanutta henkilöä erotukseksi paikkakunnalla syntyneestä "paljasjalkaisesta". Alkuperäiset junantuomat olivat sananmukaisesti rautatien rakentajat, joita seurasi vuodesta 1909 lähtien metsä- ja uittomiesten runsaslukuinen joukko muun muuttoliikkeen myötä. Rovaniemeläinen tietokirjailija ja kulttuurivaikuttaja Heikki Annanpalo (1998: 47) kirjoittaa Rovaniemen historiaa käsittelevässä yleisteoksessaan *Rovaniemi – 8000 kansainvälistä vuotta* seuraavasti:

Vaikka nimitys alun perin oli leimaava ja sävyltään vähättelevä, muualla syntyneillä on ollut paikkakunnalle erittäin suuri merkitys. He ovat tuoneet osaamista, jota paljasjalkaisilla ei ollut. Epäilemättä junantuomat ovat vaikuttaneet suuresti myös tasa-arvoiseen, ennakkoluulottoman ja kursailemattoman ilmapiiriin syntymiseen, joka on juuri Rovaniemelle tunnusomaista.

Näin paljasjalkainen rovaniemeläinen Annanpalo tulee kiinnittäneeksi junantuomat rovaniemeläiseen kaupunki-identiteettiin varsin sopuisin ja idealistisin sanakääntein. Rajamentaliteetin kannalta tämä on erittäin huomionarvoinen seikka. Kysymys on selvitymisstrategiasta. Käsite junantuomat näyttää rajaavan modernin asutushistorian vuoteen 1909, mutta tosiasiasa se kuvaa mentaalihistoriallisesti paikkakunnan henkisiä valmiuksia vastaanottaa uusia ilmiöitä vaihtelevilla tavoilla paljon pidemmältäkin aikaväliltä. Olosuhteiden ja historian muovaamasta rajamentaliteetin vastaanottokyvyn ansiosta Rovaniemen markkinoiden huvielämä oli niin omalaatuista ja erosi muiden suomalaisten markkinoiden huvielämästä. Toinen syy paikkakunnan omalaatuisuuteen löytyy mielikuvatasolta, mutta sekin rajamentaliteetin läpäisemänä: Lappia ja Rovaniemeä on perinteisesti pidetty sekä hallinnollisena että kulttuurisena periferiana, mutta samaan aikaan sillä on aina ollut ulkopuolisten mielikuvissa affektiivista voimaa. Lapin maineelle vetää vertojaan ainoastaan Karjala, suomalaisen kulttuurin pyhä, mutta menetetty asuinalue (Lehtola 2000: 9). Näitä mielikuvia vahvistaa suuri nostalgisromanttisten Lappi-aiheisten laulujen määrä populaarimusiikkimme koko historiassa. Hypoteettisesti voidaan olettaa, että näissä lauluissa rajamentaliteetti ilmenee toden ja epätoden utooppisessa rajamaailmassa; suomalaisen iskelmä- ja lauluperinteen mielikuvien ja myyttien Lappi on sellaisenaan valjastettu lappilaiseen maailmankuvaan ja lappilaisten laulujen raaka-aineeksi.

Rovaniemen markkinoiden huvielämä oli suuri ja merkittävä sosiaalinen tapahtuma vuosina 1881 - 1930. Sen kautta populaarikulttuuri- ja musiikki akkulturoituivat paikkakunnalle uusien kulttuurivaikutteiden ja -järjestelmien asettuessa vuosien saatossa alkuperäisen kulttuurin yhteyteen. Markkinatanssit muodostivat markkinahuvien ytimen lähes viidenkymmenen vuoden ajan ja tuottivat Rovaniemelle valmiuden selvitä mm. 1940-luvun poikkeuksellisissa olosuhteissa. 1930-luvun alun lamavuosien

markkinat olivat muuttuneet suuresta juhlatapahtumasta pelkäksi toritapahtumaksi ja turistien matkailunähtävyydeksi. Rovaniemi jatkoi 1930-luvulla nopeaa kasvuaan ja kaupungistumista. Siitä tuli Petsamoon suuntautuneen matkailun tärkeä välietappi, ja nosti tämän avulla statustaan myös ulkomaalaisten silmissä; puolet Lapin matkailijoista tuli muista maista (Enbuske 1990: 219). Koska Rovaniemen kauppalaan asukkailla oli jo pitkät mentaaliset perinteet kohdata vieraiden kulttuurien edustajia, paikkakunnalla ei ollut vaikeuksia profiloitua vireäksi matkailukaupungiksi. Vuonna 1936 Rovaniemen kaupalasta tuli vastaperustetun Lapin läänin pääkaupunki.

Lähteet

- Ahvenainen, Jorma (1970) *Rovaniemen historia II*. Kuopio: Rovaniemen kaupunki. Rovaniemen maalaiskunta, Rovaniemen seurakunta.
- Anderson G.A. (1915) *Rovaniemen pitäjät. Tietoja pitäjän entisistä ja nykyisistä oloista*. Kemi: Kemin Uusi Kirjapaino.
- Annanpalo, Heikki (1998) *Rovaniemi : 8000 kansainvälistä vuotta*. Rovaniemi: Rovaniemen kaupunki.
- Apo, Satu (2001) *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja –kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Bahtin, Mihail (1965/1995) *Francois Rabelais. Keskiajan ja renessanssin nauru*. Helsinki: Kustannus Oy Taifuuni.
- Enbuske, Matti (1990a) "Tukkimiesten ja kauppiaiden kairoilla". *Rovaniemen historia. Jokivarsien kasvatit ja junantuomat*. Toim. Matti Enbuske, Susanna Runtti & Turo Manninen. Jyväskylä: Rovaniemen kaupunki, Rovaniemen maalaiskunta, Rovaniemen seurakunta.
- Enbuske, Matti (1990b) "Peräpohjolan keskuseudulla". *Rovaniemen historia. Jokivarsien kasvatit ja junantuomat*. Toim. Matti Enbuske, Susanna Runtti & Turo Manninen. Jyväskylä: Rovaniemen kaupunki, Rovaniemen maalaiskunta, Rovaniemen seurakunta.
- Gronow, Pekka & Saunio, Ilpo (1990): *Äänilevyn historia*. Porvoo: Wsoy.
- Heinonen, Jouko (1979) "Markkinat". *Juhlakirja. Suomalaiset merkkipäivät*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Heinonen, Jouko (1984) *Rovaniemen markkinat*. Hämeenlinna: Lapin maakuntamuseon julkaisuja 1.
- Heinonen, Jouko (1996) "Miksi markkinaperinne sammui?". *Hiidenkivi* 6/96, s. 18.
- Hirn, Sven (1981) *Kuvat kulkevat. Kuvallisten esitysten perinne ja elävien kuvien 12 ensimmäistä vuotta Suomessa*. Hyvinkää: Suomen elokuvaseäitiö.
- Hirn, Sven (1997) *Sävelten tahtiin. Populaarimusiikki Suomessa ennen itsenäisyyttämme*. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Hoppu, Petri (2006a) "Varsinaiset paritanssit". *Suomen musiikin historia. Kansanmusiikki*. Toim. Anneli Asplund, Petri Hoppu, Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha & Simo Westerholm. Helsinki: Wsoy.
- Hoppu (2006b) "Eroitiikka ja kansantanssi. Pukkitantsusta Freakingiin". *Musiikin Suunta* 4/2006, ss. 48 – 55.
- Hyrkkänen, Markku (2002) *Aatehistorian mieli*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Hyrkkänen, Markku (1989) "Aatehistorian mieli". *Historiallinen aikakauskirja* 4/1989.
- Jalkanen, Pekka (1989): *Alaska, Bombay ja Billy Boy. Jazzkulttuurin murros Helsingissä 1920-luvulla*. Helsinki: Suomen etnomusikologinen seura.
- Jalkanen, Pekka (2003a) "Tingeltangel". *Suomen musiikin historia. Populaarimusiikki*. Toim. Pekka Jalkanen & Vesa Kurkela. Helsinki: Wsoy. Ss. 240 – 249.
- Jalkanen, Pekka (2003b) "Kaiken kansan hovit?". *Suomen musiikin historia. Populaarimusiikki*. Toim. Pekka Jalkanen & Vesa Kurkela. Helsinki: Wsoy. Ss. 134 – 158.
- Jalkanen, Pekka (2003c) "Populaarimusiikki ja porvariston identiteetti?". *Suomen musiikin historia. Populaarimusiikki*. Toim. Pekka Jalkanen & Vesa Kurkela. Helsinki: Wsoy. Ss. 143 – 145.
- Junkala, Pekka (1999) "Tila tutkimuskohteena". *Kadun risteyksessä. Etnologinen analyysi kaupunkitilasta*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. Ss. 20–23.
- Kahdeksan vuodenaikaa - Gävcci jagiäggi (2006) Euroopan kulttuuripääkaupunki - Rovaniemi 2011. Rovaniemi: Rovaniemen kaupunki.
- Kurkela, Vesa (1989): *Musiikkifolklorismi ja järjestökulttuuri. Kansanmusiikin ideologinen ja taiteellinen hyödyntäminen suomalaisissa musiikki- ja nuorisojärjestöissä*. Jyväskylä: Suomen etnomusikologinen seura.
- Kurkela, Vesa (2000) "Työväenilmat, valistus ja karnevaali". *Naurava työläinen, naurettava työläinen. Näkökulmia*

- työväen huumoriin*. Toim. Joni Krekola, Kirsti Salmi-Niklander & Johanna Valenius. Saarijärvi: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Laitinen, Heikki (2003) *Matkoja musiikkiin 1800-luvun Suomessa*. Tampere: Tampere University Press.
- Lehtola, Jorma (2000) *Lailasta Lailaan. Tarinoita elokuvien sitkeistä lappalaisista*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Lehtola, Veli-Pekka (1997) *Rajamaan identiteetti. Lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-lukujen kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Leisiö, Timo & Westerholm, Simo (2006) "Pelimannien musiikki". *Suomen kansanmusiikin historia. Kansamusiikki*. Helsinki: Wsoy.
- Lähteenmäki, Maria (2004) *Kalotin kansaa. Rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla 1809–89*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Manninen, Juha (1989) "Maailmankuva, kulttuuri". *Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia*. Toim. Juha Manninen, Marku Envall & Seppo Knuuttila Jyväskylä: Pohjoinen.
- Peltonen, Matti (1988) *Viinapästä kolerakauhuun. Kirjoituksia sosiaalhistoriasta*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Peltonen, Matti (1997) *Kerta kiellon päälle. Suomalainen kieltolakimentaliteetti vuoden 1733 juopumusasetuksesta kieltolain kumoamiseen 1932*. Hämeenlinna: Hanki ja jää.
- Selännemi, Tom (1999) "Moderni turisti ja klassinen rituaali". *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologia-tieteisiin*. Toim. Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo. Helsinki: SKS.
- Seppänen, Anne (2000) *Populaarikulttuuri sosiaalistumisväylänä. Tampereen työväestön julkiset huvit 1860-luvulta vuoteen 1917*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Snellman, Hanna (1990) "Jätkät luppoilemassa Rovaniemellä 1920-luvulla". *Rovaniemen historia. Jokivarsien kasvatit ja junantuomat*. Toim. Matti Enbuske, Susanna Runtti & Turo Manninen. Jyväskylä: Rovaniemen kaupunki, Rovaniemen maalaiskunta, Rovaniemen seurakunta.
- Snellman, Hanna (1996) *Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotöistä*. Oulu: Pohjoinen.
- Snellman, Hanna (2003) Sallan suurin kylä; Tutkimus Ruotsin lappilaisista; Kahden puolen Pohjanlahtea. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Suutari, Pekka (2000) *Götäjoen jenka. Tanssimusiikki ruotsinsuomalaisen identiteetin rakentajana*. Helsinki: Suomen etnomusikologisen seura.
- Tapaninen, Johan (1962) "Lestadiolaisuuden tulo ja leviäminen Rovaniemelle 1800-luvulla." *Totto VI*. Rovaniemi: Kotiseutuyhdistys Totto r.y.
- Ylikangas, Heikki (1976) *Puukkojunkcareiden esiinmarssi. Väkivaltaisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790-1825*. Helsinki: Otava.
- Ylipulli, Tapani (1961) "Rovaniemen markkinat". *Totto V*. Rovaniemi: Kotiseutuyhdistys Totto r.y.

Sanomalehdet

Kaiku	12.3.1881; 8.3.1884; 2.3.1892; 1.3.1893; 8.3.1895; 9.3.1900; 22.2.1912
Lapin Kansa	14.2.1935; 29.9.1950
Perä-Pohjolainen	28.2.1899; 27.2.1906; 27.2.1908; 24.2.1910; 26.2.1910; 27.2.1912
Rovaniemi	19.2.1921; 23.2.1922; 17.2.1923; 23.2.1923; 17.2.1927; 16.2.1932

Filmimateriaali

- Rovaniemen markkinat ennen ja nyt. televisio-ohjelma vuodelta 1972. Yleisradion asiaohjelmat, TV2. Ohjaus Esko Faven, suunnittelu ja toteutus Pirkko Korkalo. Lapin alue/Rovaniemen aluetomitus 1972.
- Rovaniemen markkinoilla*. Ohjaus Jorma Nortimo. YLE Tallennepalvelu 2005. Alkuperäisjulkaisu: Suomen filmiteollisuus 1951.

Painamattomat

- Ihonen, Markku (1997) Sähköposti 16.4.2007. Artikkelin kirjoittajan hallussa.
- Niemelä, Marko (1999) *Hellhound on my trail. Robert Johnsonin blues-lyriikan mentaliteettihistoriallinen analyysi*. Etnomusikologian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.

Internet

- Kurkela, Vesa (2000) "Työväeniltamat, valistus ja karnevaali". <http://www.uta.fi/laitokset/mustut/populaarimusiikki/aineisto/iltama.html>